

Ástor Piazzolla: Cops de geni i cops de puny

Recordem la figura del músic en l'any del centenari del seu naixement

Ástor Piazzolla tocant el bandoneó | Arxiu

"Tinc una il·lusió: que la meua obra s'escolti el 2020, i el 3000 també." Així arrenquen les memòries d'**Ástor Piazzolla**, escrites amb el periodista Natalio Gorín. Doncs bé, al 3000 encara no hi hem arribat, però al 2020 sí. I som aquí, escoltant **Piazzolla**, un autor que no només ha esdevingut punt culminant en la tradició del tango, sinó que també ha introduït algunes de les seves composicions en el cànon de la clàssica al segle XX. El dia 11 de març es compleixen 100 anys del seu naixement, i per això recordem el seu pas pels Països Catalans, on va tocar i deixar anar algun cop de puny. I igualment analitzem la seva figura, que va fer un camí gens habitual: un creador de base 'popular' que va esdevenir referència de la música 'cult'.

Els seguidors d'**Ástor Piazzolla** valoren la seva música vibrant i també la manera aferrissada amb què la va defensar. No sempre va ser fàcil. El 1975 va debutar a Catalunya, en el primer concert a l'Estat espanyol. Va ser al teatre Tívoli de Barcelona, ni més ni menys que presentant un dels projectes amb què va sacsejar els esquemes: la seva proposta de jazz-tango al costat del gran saxofonista **Gerry Mulligan**.

Ástor Piazzolla va obrir-se pas a cops de geni i cops de puny. De nen, a Nova York, a més d'aprendre a tocar el bandoneó, havia practicat la boxa. I per defensar la seva música no li va

importar barallar-se amb qui calgués. Tímid i amb fama de geni malcarat, les anècdotes que s'expliquen sobre les seves batusses dialèctiques o físiques contrasten amb el lirisme extrem de peces seves, súmmums de delicadesa, com ara "Adiós Nonino" o "Milonga del ángel".

Als anys setanta, el músic argentí ja estava foguejat en mil batalles. També les va patir **Horacio Malvicino**, que el 1955 va entrar a formar part del seu revolucionari octet amb una guitarra elèctrica ?tot un sacrilegi per als puristes del tango? i explicava que no parava de rebre amenaces telefòniques. Fins i tot hi havia qui el parava pel carrer i li deia: "O deixes **Piazzolla** o et rebentem!".

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=CHR4sxxwv1Q>

El 1974, després de patir un atac de cor, **Ástor Piazzolla** va instal·lar-se a Itàlia, i allà va ser on va muntar un conjunt electrònic amb el qual va continuar obrint nous camins expressius. També feia anys que actuava i gravava a Europa, especialment a París. A l'Estat espanyol, en canvi, no hi havia actuat mai, per bé que hi havia hagut intents infructuosos de dur-l'hi per part de mànagers i programadors. L'ocasió va arribar finalment la primavera del 1975. El representant italià de **Piazzolla**, **Aldo Pagani**, va entendre's amb la promotora barcelonina Grup Balañá i el Club Vanguardia per fer debutar l'exponent del tango més avantguardista a Barcelona. Va ser el 21 d'abril de 1975 al teatre Tívoli, en dues sessions ?tarda i nit? i, a més del seu quintet, va estar acompanyat del saxo baríton d'un gegant del jazz, **Gerry Mulligan**.

La tardor anterior, **Piazzolla** i **Mulligan** ja havien gravat junts a Milà el disc *Summit* (Erre TV/ Ariola, 1975). A Itàlia, **Pagani** també havia convençut el creador de tangos perquè fes un gir en la producció discogràfica i mirés d'acostar-se a nous públics amb una estètica més propera al pop. D'aquesta nova voluntat en va sortir l'àlbum *Libertango* (Carosello, 1974).

Uns mesos abans, el gener del mateix any 1975, el bandoneonista argentí i el saxofonista nord-americà també van oferir un breu *showcase*, mig improvisat, a la Gala Internacional del Disc de la fira professional del Midem de Canes. Però no va ser fins a l'actuació primaveral a Barcelona que els dos músics es tornarien a trobar. La publicitat prèvia promocionava el concert amb aquest eslògan: ?La invenció del jazz-tango en directe'.

Ástor Piazzolla i Gerry Mulligan Foto: Arxiu

Uns dies abans, des de les pàgines del diari *La Vanguardia*, el crític Albert Mallofré va escriure un article titulat "Un capítol per a la història", amb un text molt interessant perquè inclou comentaris reveladors sobre la manera com **Ástor Piazzolla** va anar descobrint-se i fent-se un espai entre el públic melòman. A més, **Joan Manuel Serrat**, **Ricard Miralles** i també **Peret** havien tornat dels seus viatges de l'Amèrica del Sud impactats per la seva música. Igualment el gran pianista de jazz **Tete Montoliu**, amb qui havien coincidit actuant a Itàlia, va admetre'n la influència.

D'una manera semblant, dos dels músics catalans que posteriorment han treballat intensament el repertori de **Piazzolla** coincideixen en aquesta via d'entrada familiar. El pianista **Lluís Vidal** recorda com va ser el seu pare (**Narcís Vidal**, del grup **Los Guacamayos**) qui portava discos a casa amb "una música nova i impactant". I, per la seva part, el violinista **Pere Bardagí** explica també que va ser el seu germà gran, el guitarrista **Josep Maria Bardagí**, qui el va introduir en l'univers piazzollà a través dels àlbums que comprava per l'Amèrica del Sud aprofitant les seves gires amb **Serrat**.

Segons les cròniques de l'època, el teatre Tívoli es va omplir i la doble actuació va ser tot un èxit. A la primera part, **Gerry Mulligan** va tocar repertori jazzístic, acompanyat dels joves músics de la banda de **Piazzolla**: Tom Fay al piano, Sergio Farina a la guitarra, Pino Prestipino al baix i **Tullio de Piscopo** a la bateria. A la segona part, **Ástor Piazzolla** va tocar les seves composicions amb els mateixos músics i amb el reforç de l'organista argentí establert a Madrid **Waldo de los Ríos**, un altre músic transestilístic conegut, per exemple, per haver arranjat l'"Himne a l'alegria" de **Ludwig van Beethoven** perquè el cantés **Miguel Ríos**.

Entre el públic que assistia a aquella sorprenent aposta sonora hi havia el periodista Mallofré, que va descriure així el que va sentir: "És un tango més crispat, ara més urgent, més concís i fins i

tot més rude que el que **Piazzolla** destil·lava en una altra època, amb les seves orquestres de corda i les seves pinzellades simfòniques. Amb una harmonització simple, directa i en algun moment insistent ?que no reiterativa? **Ástor Piazzolla** va ara resoltament al gra amb un voluminós suport electrònic i una impacient palpitació percutiva. És diferent del que li havíem sentit en un altre temps, certament, a través de discos, però és exactament la nova estructura que està construint a partir del seu *Libertango*, i la seva dissertació en viu va resultar modèlica". Al final d'aquell concert, **Piazzolla** i **Mulligan** van interpretar alguns temes junts a l'escenari, com a punt culminant de la sessió.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=4GwK7jKW5B4>

ESBRONCADA a Mallorca

Al representant del músic que va fer possible l'actuació a Barcelona se li atribueix la frase: "Qui és **Piazzolla**? A dalt de l'escenari és Déu. I a baix, un fill de puta". Segurament, quan deia això pensava en episodis com el que va viure amb el compositor a Palma.

La setmana anterior d'anar a Barcelona, **Piazzolla**, **Mulligan** i la banda van anar a Mallorca, acompanyant l'esposa de l'argentí, la cantant **Amelita Baltar**, per participar al festival Musical Mallorca, a l'Auditori de Palma, amb una part competitiva i l'altra d'actuacions fora de concurs. Era un esdeveniment pensat per a la promoció turística, organitzat entre les autoritats locals i el ministeri d'Informació i Turisme. El concurs va ser el 17 d'abril de 1975 amb un jurat presidit pel compositor **Henry Mancini**. Els músics van acompanyar **Baltar**, que s'hi va presentar amb "Los pájaros perdidos". Al migdia, durant els assajos previs, **Piazzolla** va etzibar un cop de puny al seu mànager **Pagani** i el va deixar estabornit a terra. A la nit va celebrar-se el concurs, que va guanyar el cantant francès **John Gabilou** amb la cançó "Ella llega hoy". La peça argentina va quedar en quarta posició... però no sabem si aquesta dada té alguna relació amb aquell episodi.

Sigui com sigui, "Los pájaros perdidos", escrita el 1973 amb música d'**Ástor Piazzolla** i lletra de Mario Trejo, ha estat versionada per infinitat de cantants, i no es pot dir que sigui la peça més controvertida del músic de Mar del Plata. El 1969, **Amelita Baltar** va ser també la veu que va cantar per primer cop "Balada para un loco", una composició de Piazzolla amb lletra d'**Horacio Ferrer** que va suposar un punt d'inflexió en la història del tango-cançó i, amb una lírica surrealista, va deixar més d'un en fora de joc.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=R6O6nQFwz4s>

Uns anys abans ja havia gravat un altre àlbum incòmode: *El tango* (Polydor, 1965), amb la veu d'**Edmundo Rivero** i noves composicions sobre textos de Jorge Luis Borges, diverses milongues i el conte "El hombre de la esquina rosada". La relació entre Borges i **Piazzolla** va acabar com el rosari de l'aurora. El primer estimava els tangos i les milongues de codis estrictes i nostàlgics ambients ravalers. El segon va escriure una música avantguardista, i al text del llibret hi va introduir referències al dodecafonisme, a la música aleatòria i al cant gregorià. A l'escriptor no li va agradar gens, i ho va dir públicament; el músic el va replicar titllant-lo de sord i ignorant. Un altre gegant amb qui el compositor va viure amor i picabaralles, **Anibal Troilo 'Pichuco'**, va morir poques setmanes després del concert de Barcelona: el 18 de maig de 1975. I va deixar dit que el seu bandoneó havia de passar a mans del seu deixeble predilecte: **Ástor Piazzolla**.

Ástor Piazzolla i Aníbal Troilo Foto: Arxiu

Tornem a Barcelona. Al públic del Tívoli hi havia també el jove pianista **Lluís Vidal**. Mirant-ho amb perspectiva, quan ja s'ha consagrat com a compositor, recorda que aquell concert amb **Gerry Mulligan** no el va acabar de convèncer. Sí que el va frapar, en canvi, la segona actuació del músic a la ciutat, l'any 1982 al teatre Victòria del Paral·lel. **Piazzolla** s'hi va presentar amb el que era conegut com el seu segon quintet, amb el seu bandoneó acompanyat de **Pablo Ziegler** (piano), **Fernando Suárez** (violí), **Oscar López Ruiz** (guitarra) i **Héctor Console** (contrabaix).

En aquella segona visita, parlant amb la premsa barcelonina, **Ástor Piazzolla** va tornar a demostrar que no tenia pèls a la llengua. Va explicar que havia estat a punt de fer la banda sonora de la pel·lícula *L'últim tango a París* (Bernardo Bertolucci, 1972) i va dir que la música que s'hi havia posat finalment, signada pel saxofonista **Gato Barbieri**, era 'horrible'.

Piazzolla va tornar dues vegades més per tocar a Catalunya: el 2 de juliol de 1985, per ser entrevistat al programa *Àngel Casas Show*, quan va aprofitar per rematar la nit al minúscul i enyorat bar Pastís, del final de la Rambla, i, finalment, al festival Grec de 1989 va acompanyar la cantant italiana **Milva**, els dies 2 i 3 d'agost al Teatre Grec, amb un espectacle antològic sobre el tango. Un any després, l'estiu del 1990, poc després d'haver anunciat que treballava en una òpera dedicada a **Carlos Gardel** ?i que havia de protagonitzar **Plácido Domingo**?, **Ástor Piazzolla** va patir un infart cerebral a París i ja no va recuperar-se. Va morir dos anys després, l'estiu del 1992, a Buenos Aires.

Ástor Piazzolla i Carlos Gardel a «El día que me quieras», 1935 Foto: Arxiu

Ombra allargada i creixent

D'ençà de la seva mort, l'ombra de **Piazzolla** no ha parat de fer-se allargada i creixent arreu del món. La seva música va de les programacions dels conjunts de cambra a les grans orquestres: no és gens estrany, per exemple confrontar *Les quatre estacions* de **Vivaldi** amb les seves "Las cuatro estaciones porteñas". I, per descomptat, en el món del tango les seves composicions ja es miren de fit a fit amb els clàssics dels anys de **Gardel**.

Des de Catalunya, tota una fita en matèria piazzollana es va establir el 1995 al Mercat de les Flors, on l'**Orquestra de Cambra del Teatre Lliure**, dirigida per Josep Pons, va presentar un programa dedicat íntegrament a l'argentin. "No ens estem desviant del camí, l'estem ampliant", va argumentar a la roda de premsa l'actual batuta titular de l'**Orquestra Simfònica del Gran Teatre del Liceu**. I va afegir que **Piazzolla** era "una figura interessantíssima, l'obra del qual no és tan coneguda com pot semblar perquè, a més d'escriure peces per a grups de tango, va fer també una àmplia i interessant obra per a orquestra; el comparo amb **Paco de Lucía** o amb **Camarón de la Isla**, perquè, com va passar amb el flamenc, ell va trencar amb l'ortodòxia del tango i en va crear una altra".

La lectura de la música de **Piazzolla** per part de l'**Orquestra de Cambra del Teatre Lliure**, amb el bandoneó de **Pablo Mainetti** i el piano i els arranjaments de **Lluís Vidal** va materialitzar-se al disc *Concerto pour bandonéon* (Harmonia Mundi, 1996). La llavor del projecte s'havia plantat quan **Pons** va anar a veure, al teatre Artenbrut de Gràcia, el quintet **Araca**, que atacava la música de **Piazzolla** amb passió i gust. Un dels seus integrants era **Vidal**, que rememora així els orígens del grup: "**Horacio Fumero** ens va dir que havien vingut dos joves bandoneonistes a Barcelona, **Marcelo Mercadante** i **Pablo Mainetti**, i que aquest tenia els papers originals del quintet de **Piazzolla**. Així que vam acabar de muntar un quintet amb **Pere Bardagí** i el

guitarrista **Esteban 'Rabito' Vélez**". Quan **Mainetti** va marxar de Barcelona, el grup es va refer com a quartet, amb el bandoneó de **Mercadante**, i va enregistrar el disc *Araca* (Fresh Sound World Jazz, 2005).

Per la seva banda, **Jorge Sarraute**, establert a la capital catalana el 1994 i reconegut entre altres iniciatives per l'**Agrupación Nuevo Tango** que va compartir amb músics com **Mauricio Villavecchia**, va muntar una adaptació de l'opereta *María de Buenos Aires*, amb la cantant **Elba Picó**, que va estrenar-se a Cervera. I l'any 2000, l'**OBC** va estrenar a L'Auditori la versió per a fagot solista i orquestra de "Las cuatro estaciones porteñas", arranjada pel compositor **Osias Wilenski**.

Video: <https://www.youtube.com/watch?v=ogkTad8Y7Ow>

Els paral·lelismes de **Piazzolla** amb altres genis universals, com **Paco de Lucía** o **Miles Davis**, s'endevinen igualment en els comentaris entusiastes de **Marcelo Mercadante**: "Per mi, és el millor compositor que ha donat el meu país i també, potser, tota la música popular del segle XX. De la seva obra m'agrada tot, va anar superant etapes amb un nivell de genialitat increïble". **I com a bandoneonista?** "Amb l'instrument també va canviar moltes coses, començant pel fet de tocar el bandoneó dret, cosa que ja comporta tot un canvi de dinàmica i de força en els directes. I després, com a virtuós tenia un punt suïcida, anava sempre al límit i corria riscos al màxim, fins al punt que de vegades podia descarrilar i sonar brut." En això, també, era igual que **Paco de Lucía**.

Es pot donar la paradoxa que Ástor Piazzolla, que tant va innovar en el tango, acabi ofegant per la seva rotunditat els creadors actuals que miren d'introduir material nou? **Mercadante**, que també és compositor, reflexiona: "És cert que en determinats àmbits, especialment amb les orquestres, et poden demanar subtilment que facis **Piazzolla** com a valor segur. Però jo també intento seguir el seu exemple i defensar al màxim el que faig. Els dic que sí, que faré 'Adiós Nonino' i el que calgui, però que també faré alguna altra peça pròpia". També **Pere Bardagí** té una visió semblant: "**Piazzolla** era un sacríleg i ha acabat sent Déu. Diria que igual com **Johann Sebastian Bach** funciona amb qualsevol instrumentació, perquè el que fa s'acosta molt a la música pura on preval la idea per damunt dels instruments". I **Lluís Vidal** rebla el clau: "Va tenir la capacitat d'inventar-se un llenguatge. I tots els que hem vingut després, poc o molt, l'hem seguit".

Podeu llegir l'article complet al número 60 de la revista 440 Clàssica&Jazz